

Ajalookülg valmib koostöös ajakirjaga Eesti Ajalugu. Aprillinumbri saab lugeda:

- **KUI MAAILM VÕITLES SURMAGA:** 1918. aastal möllanud „Hispaania taud“ nakatas iga neljandat ja tappis iga 20. elaniku Maal, puutumata ei jäänud ka Eesti
- **KUNSTRÖNTGENFOTOD:** Nende esimene tegija Tallinnas suri kiiritustõppe
- **NÕUKAAEGNE SÕIDUJAGAMINE:** Ajaloolane **David Vsevirov** (pildil) ja kirjanik Olev Remsu meenutavad, kuidas autostopiga jõuti nii Kiievisse, Jaltasse kui ka Moskvasse
- **LAIA TÄNAVA KUMMITUS:** Armuvalus munk otsib kallimat üle poole tuhande aasta
- **MEIE ESIMENE OOPER:** „Vikerlased“ esietendus 1928. aastal

TALUNAISE
PIIM
MÕISALAPSE
VERES: Parun
Friedrich Paul
Oskar
Maydell
1860ndate
lõpus oma
amme süles.

Ajalugu

Toimetaja Marko Kadanik
marko.kadanik@ajalooajakiri.ee

Rahvusarhiivi filmiarhiiv

Tubina „Kratt“ oli ainus töö, mis balletikonkursile laekus

Eesti esimene ballett „Kratt“ valmis Eduard Tubinal 1940. aastal ja see oli ainus võistlustöö, mis oli esitatud Estonia Seltsi 75. aastapäeva puhuks välja kuulutatud balletikonkursile, kuid Tubina ballett ei vastanud võistluse tingimustele ja seepärast jäi teos auhinnata. „Olin aga kahe silma vahele jätnud võistlustingimuste üksikasjad ja eriti selle osa, mis käib teose pikkuse kohta,“ rääkis Tubin 1940. aastal ajalehele Uus Eesti. Siiski tegi konkursi žürii Estonia Seltsile ettepaneku „Kratt“ lavale tuua.

KRISTIN AASMA
kristin.aasma@ohtuleht.ee

Estonial oligi see kavas, kuid 1941. aastal kehtestatud Nõukogude võim pani balletile keelu. Ballett-pantomii (nagu seda nimetati) esiettekanne toimus Vanemuises Saksa okupatsiooni ajal 31. märtsil 1943.

Eduard Tubin (1905–1982) oli alustanud „Krati“ muusika loomist juba enne võistluse väljakuulutamist. Kuuldavasti saanud ta selleks idee Tartu keele- ja rahvaluulemeeste ägedast tülist 1930. aastate keskel. Rahvasuus nimetati kratti ju õige mitut moodi: tulihänd, pisu-händ, puuk, vedaja, lendva jne. Pärnumaal nimetati teda koguni lebitimkaks. Nagu kirjutas 1936. aastal Hiiu Teataja, olevat eriti tige kratt olnud pövsh, kes lasknud varatarnimise juures ka kanget kärsahaisu.

Nii üritasid noored rahvaluuleurijad tulises vaidluses tõsi-teaduslikult paika panna, mis elukas see kratt õieti on. Pärast vaidluse vaibumist oli Tubinal ka balletiloomine soiku jäänud, aga kui võistlus välja kuulutati, viis ta töö lõpule.

Tubin abiellus balleti stsenaaristiga

Eesti ainestikule rajaneva tunniajase balleti jaoks tegi helilooja põhjalikku eeltööd: ta uuris arhiivides eesti rahvaluulet ja rahvaviise ning konsulteeris usundiloolase ja folkloristi Oskar Loo-riitsaga. Stsenaariumi kirjutas saadud materjalide põhjal Vanemuise tantsija ja näitleja Elfriede Saarik (1916–1983), kes esmalavastuses tantsis ka Peretü-tart. Saarik ja Tubin abiellusid 1941. aastal.

Lugu viib 18. sajandisse ning räägib varaahnest Peremehest, kes meisterdab vanast kolust Krati. Selleks, et Kratile elu siis puhuda, peab Peremees andma Kuradile kolm tilka verd. Täitmatu Peremees kurnab Kratti seni, kuni see oma looja hävitab ja hukub ka ise. Kurat saab aga Peremehe hinge endale. Balletis areneb paralleelselt ka Peretütre ja Sulase helge armastuslugu, mil-

Eduard Tubin 1940. aastal.

igavlejad siirdunud mujale, „huvitavamasse kohta“.

Otseku pörgulised oleks sekkunud

Eesti esimene ballett „Kratt“ andis ainet ka ebausule – just nagu pörguvaimud oleksid üles ärganud ja sekkunud, arvasid kaas-aegsed. Nimiosas tantsima pidanud Vanemuise priimabaleriin Velda Otsus (1913–2006) vigastas proovis jalga nii rängalt, et pidi esinemistest tükiks ajaks loobuma. Otsuse asemel tantsis Kratti Ella Lukk (1917–2008), aga – nagu needus – temagi vigastas jalga, ja seda lausa esietendusel.

Estonias, kus „Kratt“ esietendus 24. veebruaril 1944, saadi seda mängida vaid neli korda. 9. märtsi öhtul käis teatris parasjagu etendus, kui Tallinna ründasid Nõukogude pommitajad. Varjendite poole tormavate maksamereliste, sarvikute, krati (Estonias tantsis nimiosa Boris Blinov) ja muude tontlike kostüümidega tantsijad mõjusid neid kohanud paanikas tallinlastele väga heidutavalt. Estonia teater sai pommitabamuse, tules hävisid balleti partitüüri aineksempplar ning orkestrimaterjal. Õnneks olid Vanemuises säilinud teose klaviir ja orkestri partiid, mille abil sai helilooja partitüüri taastada.

1960. aastal kirjutas Eduard Tubin „Kratist“ uue redaktsiooni, mille järgi Ida Urbel balleti Vanemuises taas lavale tõi. Järgmise aasta lõpul saabus Tubin pärast Rootsi emigreerumist 1944. aastal esimest korda Eestisse. 1960. aastate algul kirjutas helilooja balleti muusikast ka orkestrisüüdi. Rootsis emigratsioonis olles külastas Tubin Eestit palju kordi.

„Krati“ esmalavastuses nimiosaks valmistunud Vanemuise priimabaleriinile Velda Otsusele kujunes proovisaalis saadud trauma pöördeliseks – oli ta ju balletti hakanud õppima alles 21aastaselt ning nägi jalgade tööga tohutut vaeva. Üha enam osales ta sõnateatris ning temast sai suurepärase draamanäitleja. Teine Vanemuise priimabaleriin Ella Lukk põgenes 1944. aastal Saksa maale ning asus viis aastat hiljem elama USAsse, kus ta töötas tant-supedagoogi ja koreograafina.

EESTI
ESIMENE
BALLETT

Ella Lukk nimiosas 1943. aastal Vanemuises lavale toodud Eduard Tubina balletis „Kratt“.

1930. aastate teisel poolel tehtud fotol Vanemuise teatri trupist on kolm olulist naist, kes osalesid Eduard Tubina balleti „Kratt“ loomises ja lavale toomises: stsenaariumi kirjutanud Elfriede Saarik (teises reas vasakult kolmas), lavastaja Ida Urbel (ees vasakult kolmas) ning nimirooliks valmistunud teatri priimabaleriin Velda Otsus (ees vasakult viies).